

Mikko Jakonen

AVAUSPUHEENVUORO

Hyvät Kulttuuripolitiikan päivien osallistujat!

Minulla on ilo ja kunnia avata niin Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksen kuin kulttuuripolitiikan tutkimuksen päivien järjestelytoimikunnan puolesta järjestyksessään yhdennettoista Kulttuuripolitiikan tutkimuksen päivät täällä Joensuun kampuksella.

Kulttuuripolitiikan pitkät linjat

Johdatuksiksi päivien teemaan yritän lyhyesti kontekstualisoida kysymystä kulttuurin työstä ja taloudesta suhteessa kulttuuripolitiikan kolmeen vaiheeseen tai ”pitkään linjaan”, jotka ovat tuttuja muiden muassa Ilkka Heiskasen ja emeritaprofessori Anita Kankaan tutkimuksista (Heiskanen, 1994; Kangas, 1999). Ne ovat olleet läsnä myös viimeaikaisessa kulttuuripoliittisessa keskustelussa (Renko & Lohtaja, 2024).

Kulttuuripolitiikan ensimmäisellä vaiheella tarkoitetaan jo 1800-luvulta alkanutta itsenäistyvän Suomen kulttuuripolitiikkaa. Sen rooli kansakunnan rakentamisessa oli erittäin merkittävä. Kulttuurin, tai ehkä tarkemmin sanottuna taiteen edistämistä ja kehittämistä tehtiin kuitenkin jokseenkin pienin ja eliittivetoisin resurssein.

1960-luvulla käynnistyneessä toisessa vaiheessa kulttuuriin liittyvässä taloudessa pääroolia näytteli sen sijaan laajentuva hyvinvointivaltio. Sen lähes fordistisesti toimineet kulttuuri-instituutiot ja -laitokset tuottivat esimerkiksi teatteria sekä museo- ja musiikkikokemuksia kansalaisille. Teollisen hyvinvointivaltion aikakaudella kulttuurin parissa tehdystä työstä voi nousta mielikuvia erilaisista kunnial-

lisista, arvostetuista ja ehkäpä turvatuistakin taideammateista, jotka vaativat erityisosaamista ja korkeaa koulutusta. Taiteilijoiden merkitys ja arvostus oli edelleen keskeistä kansakunnan identiteetin rakentamiselle. Samalla kulttuurin kenttä laajeni ja sinne syntyi monia taiteeseen joko suoraan tai välillisesti liittyviä töitä. Kulttuurin ja taiteen koulutus monipuolistui ja parani kaikilla tasoilla. Kulttuuripolitiikan tavoitteena oli tehdä kulttuurista demokraattista ja kaikille saavutettavaa, ja samalla antaa yhä useammalle mahdollisuus osallistua myös itse kulttuurin tekemiseen.

Kulttuuripolitiikan 1990-luvulta alkanutta kolmatta vaihetta kuvaillaan kansainvälistymisen ja markkinaistumisen aikakaudeksi. Kulttuurin taloudesta tulevat mieleen 90-luvulta lähtien yhtäältä kulttuurin monimuotoistuminen ja kansalaisyhteiskunnan roolin voimistuminen, ja toisaalta kansainvälisen yksityisen populaarikulttuuriteollisuuden, kuten musiikki- ja elokuvakulttuurin erilaiset megatuotannot, jotka vauhdittivat ja monipuolistivat myös kansallisten kulttuurituotantojen rahoitusta. Kansainvälistyvät kulttuurin, urheilun ja turismin markkinat kytkivät kansallisia kulttuureja toisiinsa. Euroopan unionilla oli huomattava merkitys erilaisiin kulttuuritalouden ja -työn muotojen kehittymiseen jälkiteollisen talouden vahvistuessa. Esimerkiksi Euroopan kulttuuripääkaupunkihankkeet saivat runsaasti näkyvyyttä eri alueilla ja tuottivat samalla yhteistä eurooppalaista kulttuurikokemusta kansallismalliin kehikkoon rajatun kulttuurin sijaan. Kulttuuripolitiikan tavoitteissa alkoivat korostua yhtäältä taloudellisen lisäarvon luominen ja toisaalta esimerkiksi kulttuurin tuot-

tamat hyvinvointivaikutukset osana sosiaalipoliittista palvelujärjestelmää.

Kulttuuripolitiikan neljäs vaihe?

Mutta missä olemme nyt? Miltä kulttuurin ja taiteen parissa tehtävän työn ja talouden tulevaisuus näyttää tästä hetkestä eteenpäin katsottuna eli mihin kulttuuripolitiikka on menossa (Lohtaja & Renko, 2024)? Olemmeko jo siirtyneet kulttuuripolitiikan neljänteen vaiheeseen?

Vielä reilu viisi vuotta sitten eli juuri ennen koronapandemian alkua keväällä 2020 kysymykseen olisi vastattu kenties toisin kuin nyt. Kulttuurin ja taiteen tuottamaa taloudellista arvoa korostettiin painokkaasti 2000-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä niin yksityisellä, julkisella kuin kolmannella ja neljännellä sektorilla. Immateriaalisissa ja kokemuksellisissa arvoissa nähtiin runsaasti taloudellista potentiaalia, ehkä pääosin fossiilikapitalismin mahdollistaman halvan turismin, massatapahtumien ja ubiikin digitaalisen kulttuurin muotoutumisen seurauksena. Kulttuuritalouden globalisoituneessa ekosysteemissä sisältöjä tuottivat suuret ja pienet yritykset, yhteisöt, kaupungit, alueet ja valtiot – sekä tietysti itse kuluttava yleisö sosiaalisen median mahdollistaman ilmaistyön ja jakelukanavien kautta.

Myös Suomessa niin valtavirtaisia kuin erilaisia alakulttuurimuotoja tuettiin ja hallinnoitiin valtion ja alueiden kulttuuripolitiikassa monin eri tavoin, joskin huomattavan hajanaisesti ja epäselvästi (Renko, 2024). Uusliberaalin hallinnallisuuden näkökulmasta julkisen sektorin yhteistyössä taide- ja kulttuuriteollisuuden kanssa nähtiin joka tapauksessa taloudellista kasvupotentiaalia ja vientimahdollisuuksia, sekä ennen kaikkea välineitä turistien ja kuluttavan yleisön houkutteluun.

Vuonna 2025 elämme kuitenkin maailmassa, jossa tämä uusliberaali kapitalistinen kulttuuritalous ja siihen monin tavoin sopeutunut ja sitä osaltaan rakentanut jälkiteollisen hyvinvointivaltion kolmannen vaiheen kulttuuripolitiikka (Kangas, 1999), ovat kohdanneet ainakin kahdenlaisia haastajia.

Ensiksi useissa autoritaarisissa valtioissa perinteisempi – tai ainakin kuvitellun menneisyyden nostalgisesta suuruudesta kansakunnan identiteettiä ja ideologista yhtenäisyyttä rakentava kulttuuripolitiikka on tehnyt voimakkaan paluun. Kulttuuripolitiikan nationalistinen, uskonnollinen ja konservatiivinen käänne on yksi keskeisimpiä totalitaarisen valtion rakentamisen työkaluja, kuten esimerkiksi nyky-Venäjän kulttuuripolitiikan konservatiivista käännettä tutkinut Tatiana Romashko on väitöskirjassaan osoittanut (Romashko, 2024).

Pyrkimys nationalistisen kulttuuripolitiikan vahvistamiseen vaatii irtautumista länsimaalaisesta liberaalista talousvetoisesta kulttuuripolitiikasta, sillä autoritäärisissä valtioissa sen nähdään tuottavan ja jakavan vääränlaisia poliittisia sisältöjä ja ideologioita – vaikka uusliberaalin kulttuuriteollisuuden tuottamat kulttuurisisällöt eivät pääosaltaan olisikaan mitenkään erityisen liberaaleja tai suvaitsevaisia.

Toiseksi myös länsimaissa on käynnissä kulttuuripoliittinen suunnanmuutos. Kyse ei kuitenkaan ole vain konservatiivisen ja nostalgisen ehyen kansallisen kulttuuripolitiikan palauttamisesta, vaikkakin myös tämänkaltaisia ajatuskuluja voidaan nähdä äärioikeistolaista ja vahvaa johtajuutta kaipaavissa länsimaaisissa poliittisissa liikkeissä.

Menetetyn suuruuden ajan palauttamisen sijaan elämme länsimaaisissa hyvinvointivaltioissa ehkä pikemminkin ”nihelististä aikaa”, kuten politiikan teoreetikko Wendy Brown ilmiötä kutsuu uusimmassa kirjassaan (Brown, 2023). Tässä uusliberaalin aikakauden kärjistyksen ja samalla sen hyvin todennäköisen lopun vaiheessa hyvinvointivaltion rakentamaa ja rahoittamaa kulttuuripolitiikkaa leikataan ja puretaan vauhdilla vetoamalla ensisijaisesti julkisen talouden kantokyvyn kriisiin sekä erilaisiin eksistentiaalisiin uhkiin. Eksistentiaalisista uhkista tärkeimmäksi on nopeasti rakentunut uusliberaalista aikakaudesta poikkeava fundamentaalinen sota ja vihollisuus, joka uhkaa niin kansakuntaa kuin eurooppalaista ja länsimaista elämäntapaa.

Sotaa ja vihollisen uhkaa pyritään paroksiaalisesti patoamaan nopealla militarisoitu-

misella, minkä seurauksena jo ennestään uusliberaalin kuripolitiikan (*austerity*) aikakaudella (Autto, 2023) niukoiksi kehystettyjä julkisia resursseja kohdistetaan entistä enemmän näihin rahaa ja resursseja syöviin investointeihin. Epäsuorasti ja viiveellä turvallisuutta tuottavat yhteiskunnan sektorit kuten terveys, hyvinvointi, koulutus ja kulttuuri jäävät tässä välittömäksi koettujen eksistentiaalisten uhkien värittämässä politiikassa helposti kakkossijoille. On kuitenkin tärkeää huomata, että tämänkaltaisen politiikka ei perustele kulttuurin vastaista toimintaansa suoranaisesti sisällöllisillä tai ideologisilla argumenteilla. Se vetoaa puhtaaseen taloudelliseen välttämättömyyteen ja ohittaa poliittiset arvokeskustelut – todeten ne nihilismin hengen mukaisesti arvottomiksi.

Kulttuuri, talous ja politiikka monikriisien aikakaudella

Tässä tilanteessa kulttuuripolitiikka uhkaa jäädä valtion ja kuntien taholta jatkuvasti huonommin resursoituksi ja sitä myöten myös kansalaisten parissa vähemmän arvostetuksi politiikan sektoriksi – mikä vaikuttaa suoraan yksityisten toimijoiden, yhdistysten ja säätiöiden toimintaan. Käynnissä on yhtäaikaaisesti hyvinvointivaltion kulttuuripolitiikan purkautuminen aliresursoinnin seurauksena sekä toisaalta monimuotoisen yksityisen kulttuuritaloudellisen toiminnan edellytysten niukentuminen. Monikriisien maailmassa rahaa on yksinkertaisesti vähemmän käytettävissä kulttuuriin niin yksityisessä kuin julkisessa taloudessa. Kulttuurin tuottama lisäarvo kyllä hyväksytään ja siihen kohdistuu niin poliittisia kuin taloudellisia odotuksia, mutta monimuotoisen, demokraattisen ja elävän kulttuuriekologian ruokkiminen ei vaikuta olevan yltäkylläisyyden keskellä uusliberaalilla vyönkiristyksellä näkkiinnytetyn hyvinvointivaltion prioriteettialalla kovinkaan korkealla.

Kulttuuri- ja taidealojen työntekijöille tämä tarkoittaa entistä enemmän prekaareja töitä sekä elannon ansaitsemista monista eri lähteistä erilaisin tilkkutäkkimallkein. Kulttuuri- ja tai-

dealoilla tilanne ei ole toki uusi, kuten vaikkapa näyttelijöiden työtä selvittänyt Teatterin tiedotuskeskuksen ja Teatterikorkeakoulun vuonna 2018 julkaisema *Todellisuuksia ja tulevaisuuksia* -raportti (Helavuori & Karvinen, 2018), yhdessä monien Cuporen ja lukuisten muiden kulttuuripolitiikan tutkimusten kanssa, kertoo.

Kulttuurille ja taiteelle tarjotaan tässä tilanteessa siis jälleen nostalgisia, mutta todellisuudessa huonosti toimivia ratkaisuja: yksityisiä mesenaatteja, innostuksesta pöhiseviä joukkorahoituksia, sekä askarteluvetoisia DIY-projekteja. Kaikki tämä on tarpeellista ja olennaista toimintaa, mutta tosiasiaa aikamme monikriisien syvällistä ymmärtämistä, monikulttuuristuvan yhteiskunnan dialogeista oppivaa asenne muutosta, mielenterveyden kriisien kulttuurista käsittelyä tai ekologiseen jälleenrakennukseen tähtäävää kulttuurista muutosta ei ruohonjuuritason elämäntapataiteella ratkaista. Taiteen ja kulttuurin kentälle tarvittaisiin runsaasti enemmän rahaa, jolla taide- ja kulttuurityöntekijät voisivat paneutua aikakautemme formatiivisten kokemusten käsittelyyn ja niiden kanssa elämään oppimiseen niin yksilöiden kuin yhteisöjen yhteistoiminnan kautta. Eikä pidä unohtaa, että rahaa ja resursseja tarvitsee myös kaikki se taide, jolla ei ole mitään varsinaista tarkoitusta tai päämäärää. Taidetta ja kulttuuria tulee pysyä tekemään ja harrastamaan niiden itsensä vuoksi.

Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikan mahdollinen neljäs vaihe alkaa siis selvästi epävarmoissa merkeissä, mutta sen lopullista suuntaa ei kuitenkaan ole ennalta kirjoitettu. Olen varma, että tulemme kuulemaan seuraavien kahden päivän aikana paljon tutkittua tietoa siitä, mitä kulttuuripolitiikassa sekä kulttuuritaloudessa ja -työssä tällä hetkellä oikein tapahtuu. Ehkä se auttaa meitä kaikkia myös hahmottamaan niitä tekijöitä, joita tarvitsemme rikkaan, monipuolisen, monikulttuurisen, ekologisen ja moniarvoisen kulttuuripolitiikan rakentamiseen yhteiskunnassamme – ja kuinka pidämme itseisarvoisen taiteen ja kulttuurin jatkossakin yhtenä keskeisenä valtiollisen toiminnan ja rahoituksen alueena.

Näiden pohdintojen myötä haluan toivottaa

teille kaikille oikein hyviä kulttuuripolitiikan tutkimuksen päiviä! Samalla esitän kiitokseni Kulttuuripolitiikan tutkimuksen seuralle, Itä-Suomen yliopistolle, Joensuun kaupungille, päivien järjestelytoimikunnalle, järjestelyissä avustaville opiskelijoille, kaikille osallistujille ja

kaikille muille, jotka ovat mahdollistaneet päivien toteutuksen. Ilman yhdessä tekemistä ja riittäviä resursseja nämäkään päivät eivät olisi mahdolliset.

Kirjallisuus

- Autto, J. (toim.). (2023). *Talouskuri tuli Suomeen*. Tampere: Vastapaino.
- Brown, W. (2023). *Nihilistic times: Thinking with Max Weber*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Heiskanen, I. (1994). Kulttuuripolitiikan pitkät linjat: kansallisen kulttuurin prototyypistä hyvinvointivaltion kulttuuripolitiikan kautta kohti uutta – kenties monikansallista kulttuuria. *Hyvinvointikatsaus*, 2, 1994.
- Helavuori, H., & Karvinen, M. (2018). *Todellisuuksia ja tulevaisuuksia: Valmistuneet näyttelijät ja näyttelijäopiskelijat*. Helsinki: Teatterin tiedotuskeskus (TINFO).
- Kangas, A. (1999). Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet. Teoksessa A. Kangas & J. Virkki (toim.), *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet* (s. 156–178). Jyväskylä: Sophi.
- Lohtaja, A., & Renko, V. (2024). Pääkirjoitus – Kulttuuripolitiikan pitkät linjat ja visiot. *Kulttuuripolitiikan vuosikirja*, 2024, 4–7.
- Renko, V., & Lohtaja, A. (2024). Anita Kangas: ”Kulttuuripolitiikka tutkimusalanana on vahvistunut”. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja*, 2024, 49–61.
- Renko, V. (2024). *Making regional cultural policy possible: Construction and practices in Finland contrasted to Sweden*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Romashko, T. (2024). *Development of contemporary Russian cultural policy: From liberal decentralization towards conservative cultural hegemony*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kirjoittaja

Mikko Jakonen, YTT, Professori,
Itä-Suomen Yliopisto, mikko.jakonen@uef.fi